

ПРАВОВА ОСВІТА

DOI: 10.18372/2307-9061.67.17866

УДК 340.1:378(045)

Н. В. Пильгун,

кандидат юридичних наук, доцент

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2179-0833>

А. О. Шинкаренко,

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

РОЛЬ ТА ЦІННІСТЬ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ ТА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна
E-mail: 7965766@stud.nau.edu.ua

Мета: стаття присвячена аналізу розвитку правового виховання та правової культури в Україні. Розглянуто та проаналізовано правове виховання і його основні поняття та характерні властивості, які розкривають його суть та зміст. Оскільки правове виховання є впливовим соціальним явищем на правосвідомість особи, то існують різні правовиховні засоби, які впливають на формування особистості. Висвітлення впливу правового виховання на формування правомірної поведінки та правової культури. Дослідження ролі правової культури в процесі правового виховання. У науковій роботі використані наступні **методи дослідження:** загальнотеоретичні, синергетичний та порівняльно-правовий метод. Основою методології у цьому дослідженні є системний підхід, за допомогою якого певний об'єкт розглядається як багатоаспектне явище, що складається з різноманітних елементів, співвідношення між якими утворюють відносно стійку структуру правового виховання та правової культури. **Результати:** визначено поняття та зміст правового виховання особи та правової культури суспільства. Обґрунтовано основні методи правового виховання, які необхідно враховувати у формуванні особистості. Вказано на системний зв'язок правового виховання та правової культури. Разом з тим було визначено важливість правової культури в процесі юридичних знань. Як результат наукового пошуку встановлено зв'язок між правовим вихованням та правовою культурою. Розкриваючи зміст правового виховання та його вплив на формування правомірної поведінки, акцентовано увагу на тому, що правове виховання формує певний рівень свідомості, яке спрямоване на формування мотиваційної та правомірної сторони. Зроблено висновок, що завдяки правовому вихованню люди здійснюють трансляцію певної правової культури.

Ключові слова: правове виховання; правова культура; цінності; принципи; правова культура особистості; суспільство.

Постановка проблеми та її актуальність. На сучасному етапі розвитку українського суспільства роль та цінність правового виховання і правової культури має надзвичайне значення та цінність. Саме зараз відбувається повномасштабне вторгнення Російської Федерації на терито-

рію України, і саме національна свідомість громадян України проявлена в їхніх діях, як гідних громадян своєї держави. На це вплинуло і правове виховання молоді, і відповідальне ставлення громадян до певних воєнних явищ і процесів війни та їх оцінювання. У демократичній Украї-

ні правосвідомість громадян ґрунтується на визнанні верховенства права і закону, свободи, найвищої соціальної цінності життя і здоров'я, честі і гідності особи, поваги до прав людини як невід'ємних від особи можливостей, які становлять правову основу в життєдіяльності всього суспільства. У юридичній науці правове виховання визначається як цілеспрямований, постійний вплив на людину, спрямований на формування у неї правової культури та правомірної поведінки. В сфері педагогіки правове виховання розглядається як невід'ємна частина загальноосвітнього процесу. Правове виховання є складним процесом засвоєння та вивчення теоретичних основ права, формування правової думки, розвиток правової вихованості та культури правового мислення. Також правове виховання визначається як цілеспрямована діяльність із розвитком правової свідомості, яка впливає на правову поведінку людей. Завдяки цій діяльності люди здійснюють трансляцію певної правової культури, яка передається із покоління в покоління.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Дослідження правової культури та правового виховання було предметом наукового пошуку багатьох науковців. Питання правового виховання розглядали такі вчені, як: П.С. Елькінд, В.Г. Сокурєнко, О.А. Лукашева, В.А. Сирцев, Т.І. Демченко, В.В. Тищенко. Питання правової культури розглядали Н.Ю. Коваленко, О.М. Макеєва, О.О. Сидоренко, О.В. Макарова, Ю.І. Крилова, Т.А. Коляда та інші.

Метою статті є аналіз змісту та особливостей функціонування правової культури в Україні, з'ясування основних напрямів правового виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правове виховання передбачає формування спеціального інструментарію, трансформування особистих переконань, внутрішніх орієнтирів поведінки особи. Можна сказати, що воно являє собою постійний та цілеспрямований вплив на людину, спрямований на формування правомірної поведінки та правової культури. Це процес правосвідомості та правових уявлень і понять особи. Формування правової держави та громадянського суспільства доводить нагальну необ-

хідність підвищення рівня правосвідомості громадян та правової культури. При цьому процес правового виховання визначається певним змістом, певними елементами та частинами, які його ідентифікують [1, с. 8].

Правове виховання, формуючи певний рівень свідомості, передбачає реалізацію його в поведінці особи. При цьому правове виховання спрямоване на формування мотиваційної сторони, адже рівень правосвідомості визначає і її правомірну поведінку [2, с. 20].

У структурі правового виховання можна виділити такі складові, як:

- оціночна складова, яка передбачає критичне ставлення суб'єкта до юридичних знань, формування аспектів світогляду та цінності. Важливим у цій складовій є емоційно-вольовий вплив, який обмежений правовою практикою. Ця обмеженість зумовлена неможливістю виховати повагу у людини до цінностей, які проголошуються словами суспільства;

- інформаційна складова. Реалізується через навчання, правову освіту, яка стосується раціональних сторін процесу засвоєння знань про діюче право. Засвоєння юридичної інформації є необхідним, оскільки знання дають можливість людині зорієнтуватися у конкретній ситуації на рівні виконавця правових приписів;

- регулятивна складова. Полягає у формуванні на основі ціннісного вибору установки на правомірну поведінку. За таких обставин виховання поваги до правопорядку, звичка діяти відповідно до вимог права стає актуальним [1, с. 10].

Тобто метою правового виховання є формування глибинних та стійких правових знань у правосвідомості, оскільки правове виховання є планомірним, систематичним та цілеспрямованим процесом впливу на свідомість, психологію громадян усією сукупністю правових засобів, форм і методів. Воно полягає у накопиченні, засвоєнні знань норм та принципів права, а також у формуванні відповідного ставлення до права. Отже, виникає потреба у вивченні самої структури правового виховання.

Якщо говорити про структуру правового виховання, то це взаємозв'язок та взаємодія цілей, суб'єктів, об'єктів, методів, форм, способів,

який забезпечує формування правової культури та правосвідомості. Зміст структури правового виховання розкривається потребами функціонування та розвитку особистості, суспільства й держави. Сутність структури правового виховання – формування правової настанови на узгодження сподівань та прагнень особи з інтересами суспільства. Процес формування міцних правових ідей і принципів у правосвідомості виховуваних, формування правової культури [1, с. 28]. Тобто основними завданнями правового виховання є: вироблення необхідного правового мислення; повага до прав та свобод людини, її гідності; закріплення у свідомості учасників правовідносин різних правових установок, навичок; правових вмінь та переконань.

Якщо говорити про форму правового виховання, то це вираз змісту діяльності, за допомогою чого забезпечується виховання населення та його поважне ставлення до правових актів, що в свою чергу сприяє формуванню рівня правової культури та правової свідомості, законслухняності.

Форми правового виховання, також виступають конкретними способами організації виховного процесу, допомагаючи суб'єкту прийняти правові принципи і норми [3].

Потрібно зауважити на тому, що окрім форм правового виховання існують методи правового виховання, до них можна віднести прийоми та способи правових впливів, які забезпечують досягнення та реалізацію мети правового виховання. Вони визначаються системою суб'єктно-об'єктних відносин. До цих методів можна віднести: наочність, покарання, переконання, позитивний приклад, розв'язання юридичних казусів, критика й самокритика, заохочення. Методи тісно пов'язані між собою, але їх слід відрізнити від засобів даного напрямку виховання [1, с. 35].

Значне місце в системі правового виховання молодого покоління на сучасному етапі розвитку державності відводиться засобам правового виховання, до яких можна віднести: правову пропаганду, правове навчання, юридичну практику, самовиховання. Велике значення приділяється правовій інформованості, яка передбачає

сприйняття, перетворення й використання інформації про право у буденному житті.

Разом з тим потрібно зауважити, що в правовому вихованні відіграє особливу роль діяльність судової системи та судова практика, яка носить профілактичний виховний характер, особливо для молодого покоління.

Із правовим вихованням тісно пов'язана правова культура, оскільки правове виховання впливає на формування культури, її особливості та зміст. Власне вона є результатом культурно-правової діяльності суспільства. Правова культура являє собою єдине соціальне явище – те, що не існує поза членами правової культури [4, с. 11-12].

Правова культура розкриває правові ідеали та цінності в житті людини. Вона базується на компетентності, глибоких знаннях, розумінні правових норм та правовій інформованості. Тобто це певна система цінностей, які відповідають рівню правового прогресу громадян у правовій формі. Правова культура насамперед є показником якості правовиховної роботи.

Також правова культура відіграє важливу роль у процесі юридичних знань. Від професійного рівня юристів багато в чому залежить стан правової культури окремого громадянина. Правова культура юриста характеризує систему навичок та умінь, високий ступінь правового розвитку особи. Вона сприяє виробленню культурного стилю професійної поведінки, що виражається в сукупності прийомів. Культурний стиль юриста-практика визначається специфічністю вирішення професійних проблем та сталістю дотримання принципів у юридичній практичній діяльності [7].

Правова культура має свої специфічні властивості та функції, що відрізняють її від інших форм культури завдяки її зв'язку з правом, державою та законодавством. Існують різні показники правової культури, які формують особистість та саме суспільство: якість системи законодавства, участь громадян в управлінні державою, знання про призначення держави, політичну систему суспільства, правові знання, що охоплюють знання конкретних норм права, відповідність права вимогам свободи, стан законності, належний ступінь розвитку юридичної науки.

Отже, правова культура створюється і утверджується завдяки правовим цінностям. Тобто, які цінності пропагуються, формуються в суспільстві, такою й буде правова культура в ньому [4, с. 34]. Кожне суспільство виробляє свою модель правової культури, розвиток якої визначає якість правової системи суспільства. Це є різновидом матеріальних цінностей у правовій сфері, розвинених суспільством завдяки постійному вдосконаленню просвітницько-освітнього характеру з урахуванням загальнолюдських правових цінностей. Правова культура включає всі цінності, які пов'язані з функціонуванням права, системи його принципів і норм, якими забезпечуються як наявний правопорядок, так і функціонування різноманітних державних та суспільно-політичних інститутів. Оскільки вона є показником цивілізованості суспільства і держави та окремої особистості.

М.В. Цвік стверджує про те, що правова культура особистості – це характер та ступінь її правового розвитку, що виступає необхідною передумовою формування культури особистості. Тобто, це складне явище, в структурі якого є поведінкові, оцінні та пізнавальні елементи [8, с. 554].

Правову культуру особистості становлять такі елементи, як: правова настанова, яка обумовлюється психологічною готовністю до певних дій у відповідній ситуації, знання права і розуміння його принципів, повага до права, правова активність особи. Отже, правова культура особистості відбиває рівень розвитку правосвідомості, вона охоплює сукупність усіх правових цінностей, створених людьми в правовій сфері.

Високий рівень правосвідомості є однією із важливих ознак правової держави, яка заснована на принципах правового закону і верховенства права, поваги до основних прав і свобод громадянина і людини. Тобто важливим елементом правової культури особистості є ступінь упровадження в практику державного і суспільного життя принципів законності права.

Аналізуючи дане питання, не можна не звернути увагу на рівень правосвідомості посадових осіб органів державної влади. Тобто ступінь засвоєння ними цінності права, правових проце-

дур розв'язання конфліктів та актів правозастосування є важливим елементом в контексті притягнення до юридичної відповідальності винних осіб. Суспільна правосвідомість в цілому характеризується правовим вихованням, якістю юридичної освіти та масовістю правомірної поведінки. Рівню правової культури відповідає законодавство, яке обумовлюється демократичною та гуманістичною спрямованістю, науковою обґрунтованістю та відсутністю прогалин і внутрішніх суперечностей. Правова культура передусім включає стан правопорядку в суспільстві. Для забезпечення правопорядку важливо, аби у суспільстві функціонувала система виховання населення та правової освіти. Правова культура в першу чергу складається зі стану розвитку юридичної науки. Це зумовлено тим, що юридична наука істотно впливає на сприйняття правового досвіду, який включає в себе здобутки розвитку правової системи. Залучення вчених-юристів до розроблення проектів нормативно-правових актів і вдосконалення їх змісту становить рівень правової культури суспільства.

Н.В. Пильгун вказує на те, що правосвідомість як одна із форм суспільної свідомості як сукупність ідей, поглядів, переконань, виражає ставлення особи до чинного чи бажаного права. Сьогодні важливо наскільки особа розуміє і сприймає правові феномени: цінність права, верховенство закону, пріоритет прав і свобод людини [10, с. 50].

Правова система є складовою культури суспільства, усвідомлення якої сприяє визначенню особливостей правової системи та певних характерних рис. Правова культура, зазвичай, формується на менталітеті певного народу, а тому розглядається як один із критеріїв ідентифікації правових систем. Також під правовою культурою розуміють якісний стан правового життя громадян, який формується рівнем розвитку правової системи – рівнем та станом правосвідомості, системи законодавства, юридичної науки, правової освіти, а також правозастосовної практики. Отже, правова система є основою для вивчення та вдосконалення правової культури суспільства. В цілому в юридичній літературі представлені різноманітні точки зору,

основні з яких зводяться до того, що правова система та правова культура взаємопов'язані [5, с. 278].

Багато науковців вважають, що правова культура тісно взаємопов'язана з елементами правової системи, адже правова культура – це загальний стан «юридичних справ» у суспільстві, тобто стан роботи суду і законодавства, всіх правоохоронних органів, правосвідомості всього населення країни, що виражає рівень розвитку правосвідомості і права та завоювання правових цінностей [9, с. 50].

Правова культура як соціальне явище є необхідною перш за все для того, щоб особа знаходила правильний вихід із ситуації, добре орієнтувалася у процесах сьогодення, оскільки багато людей часто потрапляють у тяжкі ситуації через відсутність елементарної правової грамотності. Також особа має знати свої права і обов'язки та поважно відноситися до них.

Правова культура неможлива без ідеологічної сторони правового виховання, спрямованої на обґрунтування правових цінностей для подальшого формування системи орієнтацій людини і суспільства. Є.В. Білозьоров стверджує про те, що критеріями оцінки рівня сформованості правової культури є готовність застосувати правові знання на практиці маючи потребу у правовому удосконаленні, готовність до соціально-корисної поведінки і нетерплячості до правопорушень, ступінь сприйняття суті закону, ступінь сформованості правових вмінь та навиків, правомірної поведінки, соціально-правової активності особи [6, с. 16]. У демократичній правовій державі правосвідомість та правова культура ґрунтується на визнанні верховенства права найвищої соціальної цінності життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки людини, поваги до прав людини.

Висновки. Отже, на підставі вище викладеного можна стверджувати про те, що зміст правового виховання розглядається як процес систематичного та цілеспрямованого впливу на правосвідомість особи за допомогою правових способів та заходів, які є у суспільстві. Також варто зауважити, що сутністю правового виховання та рівня правової культури у суспільстві є високий рівень загальної культури

особи та суспільства, матеріальне забезпечення населення, соціальна захищеність та соціальне забезпечення, самовиховання тощо. Тобто правовиховна діяльність відбувається в конкретному середовищі: у певній системі традицій, стереотипів, звичаїв та звичок. Основу практичних заходів має становити єдність державної та суспільної діяльності, а пріоритетом та найвищою цінністю є людина і забезпечення її потреб та інтересів. Слід зазначити, що правове виховання покликане формувати у громадян високий рівень правової культури і правосвідомості суспільства в цілому, а рівень правової культури є показником якості та ефективності правовиховної роботи. Існує й досі потреба у формуванні правової культури і в цілеспрямованій правовиховній роботі, які потребують певної державної концепції правового виховання населення, особливо в умовах війни. Правова культура та правове виховання органічно пов'язані між собою, оскільки припускають безперервний взаємозв'язок процесів цілеспрямованого формування свідомості суспільства і законослухняного громадянина.

Література

1. Філософія правового виховання: навч. посіб. / А.П. Гетьман, О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань та ін.; за ред. А.П. Гетьмана, О.Г. Данильяна. Харків: Право, 2012. 248 с.
2. Правове виховання в сучасній Україні: монографія/ А.П. Гетьман, Л.М. Герасіна, О.Г. Данильян та ін.; за ред. В.Я. Тація, А.П. Гетьмана, О.Г. Данильяна. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2013. 440 с.
3. Правове виховання: поняття, форми, методи. URL: <https://studfile.net/preview/7215975/page:108/>
4. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: монографія / за ред. проф. Ю.П. Битяка та доц. І.В. Яковюка. Харків: Право, 2007. 246 с.
5. Теорія держави та права: навч. посіб. / Є.В. Білозьоров, В.П. Власенко, О.Б. Горова, А.М. Завальний, Н.В. Заяць та ін.; за заг. ред. С.Д. Гусарева, О.Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

6. Коваленко Н.Ю. Сутність взаємозв'язку правової культури та правового виховання. *Науковий вісник*. 2016. № 38(1). С. 15-18.

7. Правова культура юриста і культурний стиль його професійної поведінки. URL: <https://studfile.net/preview/5283749/page:55/>

8. Загальна теорія держави і права: підруч. / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

9. Макеєва О.М. Правова культура як чинник розвитку правової системи. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ: НАУ, 2016. № 4(41). С. 48-53. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.41.11114>

10. Пильгун Н.В. Вплив функцій права на формування правової культури особи та українського суспільства. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ: НАУ, 2022. № 1(62). С. 47-52. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.62.16481>

References

1. Filosofiya pravovoho vykhovannya: navch. posib. / A.P. Hetman, O.H. Danylyan, O.P. Dzoban ta in.; za red. A.P. Hetmana, O.H. Danylyana. Kharkiv: Pravo, 2012. 248 s.

2. Pravove vykhovannya v suchasniy Ukraini: monohrafiya / A.P. Hetman, L.M. Herasina, O.H. Danylyan ta in.; za red. V.Ya. Tatsiya, A.P. Hetmana, O.H. Danylyana. 2-he vyd., pererobl. i dopov. Kharkiv: Pravo, 2013. 440 s.

3. Pravove vykhovannya: ponyattya, formy, metody. URL: <https://studfile.net/preview/7215975/page:108/>

4. Pravova kultura v umovakh stanovlennya hromadyanskoho suspilstva: monohrafiya / zared. prof. Yu.P. Bytyaka ta dots. I.V. Yakovyuka. Kharkiv: Pravo, 2007. 246 s.

5. Teoriya derzhavy ta prava: navch. posib. / Ye.V. Bilozorov, V.P. Vlasenko, O.B. Horova, A.M. Zavalnyy, N.V. Zayats ta in.; za zah. red. S.D. Husaryeva, O.D. Tykhomyrova. Kyiv: NAVS, Osvita Ukrainy, 2017. 320 s.

6. Kovalenko N.Yu. Sutnist vzayemozvyazku pravovoyi kultury ta pravovoho vykhovannya. *Naukovyy visnyk*. 2016. № 38(1). S. 15-18.

7. Pravova kultura yurysta i kulturnyy styl yoho profesiynoyi povedinky. URL: <https://studfile.net/preview/5283749/page:55/>

8. Zahalna teoriya derzhavy i prava: pidruch. / M.V. Tsvik, O.V. Petryshyn, L.V. Avramenko ta in.; za red. M.V. Tsvika, O.V. Petryshyna. Kharkiv: Pravo, 2009. 584 s.

9. Makeyeva O.M. Pravova kultura yak chynnyk rozvytku pravovoyi systemy. *Naukovi pratsi Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Seriya: Yurydychnyy visnyk «Povitryane i kosmichne pravo»*. Kyiv: NAU, 2016. № 4(41). S. 48-53. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.41.11114>

10. Pylhun N.V. Vplyv funktsiy prava na formuvannya pravovoyi kultury osoby ta ukraiyinskoho suspilstva. *Naukovi pratsi Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Seriya: Yurydychnyy visnyk «Povitryane i kosmichne pravo»*. Kyiv: NAU, 2022. № 1(62). S. 47-52. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.62.16481>

THE ROLE AND VALUE OF LEGAL EDUCATION AND LEGAL CULTURE IN MODERN CONDITIONS

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mail: 7965766@stud.nau.edu.ua

The purpose: the article is devoted to the analysis of the development of legal education and legal culture in Ukraine. Legal education, its main concepts and properties, which reveal its essence and meaning, are considered and analyzed. Legal education is an influential social phenomenon on a person's legal awareness. Therefore, there are various legal educational tools that influence the formation of personality. To highlight the impact of legal education on the development of lawful behavior and legal culture. To investigate the role of legal culture in the process of legal education. **Survey methods:** the following methods were used in the scientific research: general theoretical, synergistic and comparative legal method. The basis of the methodology in this study is a systematic approach. This approach allows considering a certain object as a multifaceted phenomenon consisting of various elements, the relationships between which form a relatively stable structure of legal education and legal culture. **Results:** the concept and content of legal education of a person and the legal culture of society are determined. The main methods of legal education, which must be considered in the formation of personality, are substantiated. The systemic relationship between legal education and legal culture is indicated. The importance of legal culture in the process of acquiring legal knowledge is determined. The connection between legal education and legal culture is established. The content of legal education and its influence on the formation of lawful behavior is revealed. It is determined that legal education forms a certain level of consciousness, which is aimed at forming the motivational and legal side. In legal education, people transmit a certain legal culture.

Key words: legal education; legal culture; values; principles; legal culture of the individual; society.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2023